

BIFACIÁLIS ESZKÖZÖK KORLÁT-RAVASZLYUK-TETŐ LELŐHELYEN

SIMÁN KATALIN

Korlát-Ravaszyuk-tető lelőhely Északkelet-Magyarországon, a Zempléni-hegység keleti lábánál, Arka és Korlát községek között egy dombtetőn helyezkedik el. A lelőhely a század eleje óta ismert. Többszöri felszíni gyűjtés, valamint *Vértes László* és *Korek József* szondázó ásatása után igen vegyes kép alakult ki a lelőhely iparáról és koráról. Mivel a Ravaszyuk-tető az utóvulkáni tevékenység során nagy kiterjedésű hidrokvarcitpaddal borított vonulat egyik tagja, és minthogy ez a pad sokéves -évszázados, talán évezredek erózió miatt felszínközéltben maradt, a gyűjtött anyag a hegy bármely pontjáról származhat. A vegyes anyag alapján besorolták Chelles-i kultúrába,¹ Acheuli kultúrába,² a Micoquienbe,³ mezolitikumba,⁴ a neolitikumba⁵ is, sőt, akadt olyan vélemény, amely tagadta a kövek mesterséges megmunkálását.⁶ Ha ismerjük a gyűjtött anyagot, de nem ismerjük a leletek és természetes kőzetek szóródását a hegyen és környékén, illetve a hegy topográfiáját, bármely besorolást elfogadhatjuk igaznak. Ötéves ásatás és ezzel egy időben végzett terepbejárások tapasztalatai tanítanak meg arra, hogy az anyag egészét kell nézni, és részeit is csak ennek fényében lehet valóban értékelni. A következőkben ennek az öt évnek a tapasztalatait írom le és értékelem, ezt figyelemben tartva, egy eszközcsoport, nevezetesen a kétoldali megmunkálású eszközök jellegét, kor- és kultúrameghatározó szerepét.

A szerző 1983–85 között, 1992-ben és 1994-ben végzett ásatást a Ravaszyuk-tető tetején. Mintegy 125 m² terület feltárására került sor és ezzel egyidőben a domb, az Arka falut északról határoló dombsor (a Ravaszyuk folytatása), és a faluból Regéc felé keleti irányba húzódó völgy bejárása is megtörtént.⁷ Ennek alapján elmondhatjuk, hogy szinte nincs olyan időszak, amikor emberek ne laktak volna a környéken. A teljes dombtetőn tapasztalhattuk a nyersanyagkibúvást és a rengeteg természetes aprózódású törmelék mellett számos megmunkálásra utaló darab is akadt. A domb peremén cserép, magkövek és szilánkok közelebről meg nem határozható neolitikus illetve rézkori települést sejtetnek. A dombsor nyugati folytatásában a hegyoldalban jellegtelen bronzkori cserepeket találtunk. A domb lábánál a *Vértes–Korek-féle* ásatással⁸ egy időben egy szarmata kori telep hitelesítése folyt és ugyanitt a bükki kultúra néhány cserepét is meg-

- 1 *Mihalik J.*, 1916.
- 2 *Ringer Á.*, 1983.
- 3 *Kadić O.*, 1934.
- 4 *Vértes L.*, 1965.
- 5 *Hillebrand J.*, 1928.
- 6 *Patay P.* 1937.
- 7 *Simán K.*, 1986.
- 8 *Vértes L.*, 1960.

találtuk. A völgyben Árpád-kori kerámia került elő, távolabb pedig újra és újra kőmegmunkálás nyomaira bukkanhatunk. Az ellenkező irányban, nyugatra, Boldogkőváralja felé a falu határában a századfordulón újkőkori települést találtak a hegytetőn.⁹ Végül, de nem utolsósorban, szemben Ravaszlyuk-tetővel, a Herzsa-réten Vértes László késői felsőpaleolitikus műhelytelepet tárt fel,¹⁰ valamivel távolabb pedig, a Hidegoldalban, Dobosi Viola azonosított egy lehetséges újabb lelőhelyet.¹¹

A régészeti ásatás által lefedett kis terület három műhelyfoltot tartalmazott, ahol a durva kezdeti szilánkolástól a kimerített magkőig és kész eszközig a teljes eszközgyártási folyamat követhető volt. Több, mint hétezer megmunkált követ gyűjtöttünk, ebből 85% szilánk és gyártási hulladék volt. 1,5% a magkövek, 1,3% a kész eszközök aránya, míg 11,5%-ban kerültek elő nem megmunkált pengék. A maradék ütőkövekből áll. Az összesen 94 db eszköz közül a kaparók és retusált pengék dominálnak (22,5%). Őket követik a vakarók (21%), majd a vésők (17%). Ezután jönnek a bifaciális eszközök (15%), majd végezetül néhány fúró, völgyelt és csonkított eszköz. Az eszközök java része nem igazán típusos, sok közülük a néhány leütéssel alkalomra gyártott eszköz. A nyersanyag is javarészt a helyi hidrokvarcit. Előfordul 1-1 kova, tűzkő, radiolarit, szeletai kvarcporfir, obszidián és okker is.

A bifaciális eszközöket érdemes nem csupán az ásatás során előkerültekre korlátozni, hanem egybevonni a feltárt területtől mintegy húsz méterre gyűjtöttekkel, hiszen jellegükben és nyersanyagukban is hasonlóak. Így összesen 26 db kétoldali megmunkálási darabot tárgyalunk.

12 darab eszköz előkerülése határozható meg pontosan. Ezek közül 7 darab került elő a nyugati műhelyfoltban, 1 db a déliben és 3 db a keletiben. A nyugati folt leletei közül 3 magkő, egy tengelyszimmetrikus hegy, a többi aszimmetrikus, plankonvex kaparó. A déli folt egyetlen lelete és a nyugati folt 4 lelete közül kettő az előbbiekhöz hasonló kaparó. A nyugati folt harmadik eszköze tengelyszimmetrikus, bikonvex kaparóhegy, a negyedik magkő. A bifaciális leletek nem elkülönülve, hanem a többi eszközhöz kapcsolódóan kerültek elő.

A szórvány leletanyagban mind aszimmetrikus kaparók, mind szimmetrikus hegykaparók vannak, és ezenkívül két ék is előkerült.

A leleteket formai és technológiai szempontból vizsgáltuk. Mint fent már kiderült, formai szempontból négy kategóriát állítottunk fel. Magkövek, aszimmetrikus plankonvex kaparók, tengelyszimmetrikus bikonvex hegyek-kaparók és ékek. Technológiai alapon csak a kaparók és kaparó-hegy típusoknál lehetett csoportokat felállítani, de ezek sem élesen elkülönültek. A különbségek inkább a megmunkálási fázisokban, mintsem a teljes technológiai folyamatban jelentkeznek.

I. Formai csoportok és leírás

a) Magkövek

1. Négyszögletes tömbdarab, melyet mindkét oldalról megmunkáltak. Hangsúlyosan az egyik szélét vékonyították mindkét oldalról, a bázisrészt vastagon hagyták. Feltehetően pengemagkő előkészített gerinccel.

2. sz. szonda. Mérete 81x51x29 mm. Nyersanyaga: hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.2.

2. Mind formára, mind kidolgozásra hasonló az előzőhöz (I. t. 1.).

2. szonda. Mérete: 74x46x21 mm. Nyersanyaga: hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.114.

⁹ Mihalik J., 1897.

¹⁰ Vértes L., 1962.

¹¹ T. Dobosi V., 1981.

3. Megközelítőleg háromszög alakú. Mivel az előlapon pengenegatív látható, feltehetőleg egy nagyobb magkő egy újra megmunkált darabja. Mindkét lapot egyenletesen elvékonyították. A bázis itt is vastag. Ugyanúgy pengemagkőnek készülhetett, mint az előző kettő (I. t. 2.).

IV. szelvény. Mérete 75x70x31 mm. Nyersanyaga: hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6044.

4. Megközelítőleg háromszög alakú. Az elnagyolt kezdeti felületvékonyítást követően már csak az egyik szélre koncentráltak. Egyértelműen magkőgerinc kialakítása volt a cél (I. t. 3.).

I. szelvény. Mérete: 70x62x23 mm. Nyersanyaga: hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6707.

Mind a négy bifaciálisan kidolgozott darab pengemagkőnek készült, mind a négy a gerinckialakításig jutott el. A leletanyagban található olyan magkőtöredék és sikerült összeállítani olyan darabot, ahol nagy szilánkon, vagy lemezes szerkezetű nyersanyagtömbön hasonló módon választottak le pengéket, jóllehet ezeknél a kedvező közhétszerkezet miatt ilyen alapos előkészítésre nem volt szükség.

b) Ékek

5. Téglalap alakú kő oldalsó éllel. A kidolgozása szinte kizárólag az él felől történt teljes felületen és az él mentén is. Keresztmetszete háromszög alakú (I. t. 4.).

Szórvány. Mérete: 23x28x11 mm. Nyersanyaga Prut-vidéki tűzkő. Ltsz. 95.1.6719.

6. Trapéz alakú, a leghosszabb szélén van az elsődleges éle. Kidolgozásában érdekesség, hogy a felületvékonyítást átlósan egymással szembeni sarok felől végezték mindkét lapon. A hosszú vésőélt egyik oldalról retusálták együtt az egyik oldalsó éllel, míg a másik oldalt a másik lapról vékonyították illetve retusálták.

Szórvány. Mérete: 35x54x13 mm. Nyersanyaga: hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.8002.

Mindkét véső azonos formai jegyeket mutat az újkőkori csiszolt vésőkkel, jóllehet csiszolásra utaló nyom nincs.

c) Aszimmetrikus plankonvex kaparók

7. Aszimmetrikus, plankonvex. Mindkét lapon a két oldal felől és felülről vékonyított. Csak a domború oldalán retusált az ívelt végén.

2. szonda. Mérete: 41x50x14 mm. Alsó fele hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.16.

8. Nem tengelyszimmetrikus. Mindkét lapja domború, de csak az egyik lapja vékonyított egységesen. Gyártás közben sérült, nem fejezték be. A megmunkálás alapján kaparónak készült (I. t. 5.).

Szórvány. Mérete: 44x38x19 mm. Az alsó fele hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6709.

9. Aszimmetrikus, plankonvex. A két szél az ellenkező lap felől vékonyított. Nem retusálták. Feltehetőleg az első használatnál vagy még előtte eltört (II. t. 1.).

Szórvány. Mérete: 64x36x17 mm. Alsó része hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6711.

10. Aszimmetrikusnak tűnik, plankonvex. A domború oldalon intenzívebb a megmunkálás, mint a másikon. A rövidebb szélén erőteljesebb megmunkálás és retus található, mint a hosszabbikon (II. t. 2.).

Szórvány. Mérete: 83x58x22 mm. Alul törött. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6712.

11. Aszimmetrikus, plankonvex. A domborúbb oldala teljes felületen vékonyított, a másikon meghagyták középen a természetes zárványt. A két szél a két oldal felől egymást kiegészítve finomították (II. t. 4.).

III. árok. Mérete: 51x41x18 mm. Az alja hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6713.

12. Háromszög alakú, plankonvex. Mindkét lapon vékonyított. Az egyik szél teljes hosszában az egyik lapról, a másik szél a csúcs közelében a másik lapról retusált (II. t. 3.).

I. szelvény. Mérete: 73x59x18 mm. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6714.

13. Aszimmetrikus, plankonvex. Mindkét lapon vékonyított, finomabb kidolgozás csak a domborúbb oldalon van (III. t. 1.).

Szórvány. Mérete: 52x49x18 mm. Alsó része hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6718.

14. Plankonvex, aszimmetrikus. Mindkét lap elnagyoltan vékonyított. Élkidolgozás csak a domború szélén van az egyik lap felől (III. t. 5.).

VI. szelvény. Mérete: 40x34x13 mm. Az alja hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6734.

15. Aszimmetrikus, plankonvex. A domború felületen meghagyták középen a természetes zárványt. A laposabb lapon finomabb felszínkidolgozást végeztek. Nem retusált, talán nem is használták (III. t. 2.).

Szórvány. Mérete: 39x46x15 mm. Az alja hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6737.

16. Aszimmetrikus, bikonvex. A domborúbb oldalán és a hegy körül látható retusálás alapján feltételezhető, hogy egy hegyet alakítottak át kaparóvá (III. t. 4.).

X. szelvény. Mérete: 42x29x14 mm. Az alja letört. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.7503.

17. D alakú tárgy. Körben teljes felszínén vékonyított, finom kidolgozás a két hegy egy-egy oldalán van (IV. t.).

V. szelvény. Két darabból összeállítva. Mérete: 138x80x38 mm. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.3760.; 95.1.3761.

d) Hegyek

18. Bikonvex, gyártás közben tört el, félkész (III. t. 3.). Szórvány. Mérete: 61x45x16 mm. Csak az alja van meg. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6690.
19. Bikonvex, aszimmetrikus. Mindkét lapon vékonyított, a hátlap vékonyítása nem sikerült. Félkész (III. t. 6.). Szórvány. Mérete: 52x57x24 mm. Az alja hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6715.
20. Bikonvex, tengelyszimmetrikus. Mindkét lapon egyenletesen vékonyított, a hátlapról gondosan finomították az éllefutást és retusálták a hegyét. Alul viszonylag vastkos (V. t. 1.). Szórvány. Mérete: 105x50x23 mm. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6716.
21. Bikonvex, tengelyszimmetrikus. Klasszikus nyújtott levélhegy alakú, hullámos éllefutású. A két lapot egyenletesen vékonyították, az élt viszonylag durván, mindkét lap felől egymást kiegészítően formálták (V. t. 3.). Szórvány. Mérete: 93x45x23 mm. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6717.
22. Tengelyszimmetrikus, bikonvex. Vékony, csaknem egyenes szélű eszköz töredéke. Az egyik lapon jobbra csak vékonyították az eszközt, a másik lapon az egyik szélét gondosan retusálták, korrigálták. Forma alapján nagy hegy töredéke, a kidolgozás alapján inkább kaparó (V. t. 4.). VI. szelvény. Mérete: 78x53x19 mm. Mindkét vége hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6732.
23. Tengelyszimmetrikus, bikonvex. Klasszikus levélhegy alakú eszköz, legnagyobb szélessége az alsó negyedben van. Az egyik lapról a felületvékonyítás után mindkét szélét gondosan retusálták. A másik lapon csak az egyik szél retusált, a másikon vésőnegatívhoz hasonló leütés található. Megújított hegynek tűnik (V. t. 2.). Szórvány. Mérete: 101x45x24 mm. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.6735.
24. Bikonvex, aszimmetrikus. Nagy, ovális darab, félkész. A felület vékonyítása közben felhagytak vele. Ha használták, akkor a kevés finomabb leütés alapján durva kaparó lehetett. Szórvány. Mérete: 100x52x24 mm. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.7825.
25. Nagy, háromszög alakú töredék. Szimmetrikus, bikonvex. Az egyik lap gondosan, a másik durvábban vékonyított, a természetes zárvány egy részét meghagyták. Mindkét szélén középtájon, rövid szakaszon retusált. Szórvány. Mérete: 80x55x21 mm. Alja hiányzik. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.7911.
26. Szimmetrikus, bikonvex. Nyújtott, hegyes, csaknem egyenes szélű darab, amely még a vékonyítás során eltört. Egyedül a hegyet dolgozták ki fonoman (VI. t.). V. szelvény. Három darabból összeállítva, még egy negyedik darab hiányzik az aljáról. Mérete: 210x67x35 mm. Nyersanyaga hidrokvarcit. Ltsz. 95.1.3799.; 95.1.3800.; 95.1.6724.

II. Technikai csoportosítás

A csoportosítás leírása előtt meg kell jegyeznünk, hogy a darabok egységesen tömbből készültek, egyik darabon sincs nyoma, hogy szilánkot használtak volna. A leőhely teljes anyagát figyelembe véve az is igen valószínűnek tűnik, hogy a teljes munkafolyamat helyben zajlott le. A leleteken nincs nyoma szándékos törésnek. A törések nem új keletűek, még az összeillesztett darabokon is mészkeg fedte a törési felületet.

Magát a csoportosítást részletes elemzés előzte meg, melyben három fázisra bontottam az eszközök elkészítését. Az első fázis a felület vékonyításának technikája, a második a már nagy vonalakban elvékonyított felület finomítása, a harmadik az él lefutásának illetve az élszögnek a kialakítása, azaz a retusálás. A magköveknél a harmadik fázis jobbra kiesik, leginkább csak a gerinc végének eldolgozását szolgálta, illetve leütés előkészítésénél alkalmazták. A két véső esetében gondos élfelőli kidolgozás történt.

Az aszimmetrikus plankonvex kaparók és a szimmetrikus bikonvex hegyek esetében már változatosabb és bonyolultabb a kép. Minthogy a formai elemzés során úgy tűnt, hogy a két csoport között átmenetek vannak, és a forma nem feltétlenül határozza meg a funkciót, ezért ezt a két csoportot együtt elemeztem.

Az első fázisban az eszközök nagy részén a két lapot egyenletesen, mindkét oldal felől vékonyították. Ettől eltért a 10., 16. és 23. darab, ahol mindkét lapon az egyik szél

felől dominánsabb a vékonyítás. A 13. darabon, a többitől eltérően a tengelyre ferdén, a domború él vonalában vékonyítottak, azaz átlós irányban, ugyanúgy, mint a trapéz alakú éken.

A második fázisban is a két oldalon és a két szélén egyenletesen megoszló megmunkálás a domináns, de már több darabon jut nagyobb szerep az egyik lapnak. Érdekes módon ez nem kizárólag a plankonvex kaparókra igaz, hanem pl. a 22. és a 24. darabokra is. Itt is szerepel az a megoldás, hogy ugyanazt a szélt munkálják meg mindkét lap felől, de csupán a 23. darab az, amely itt is ezt a technikát alkalmazza. A másik két darabon eddig a két lapot és a két szélt egyformán munkálták meg. Csupán egyetlen esetben fordul elő, hogy a két szélt ellentett oldalról finomították.

A harmadik fázisban nyilvánvalóan még szórtaabb lesz a kép, hiszen itt már nemcsak technológiai fogás játszik szerepet, hanem az anyag apróbb hibái is. Ebben a fázisban már az egyik lapon történő finomítás illetve igazítás dominál. Előfordul, hogy egyazon szélt mindkét lap felől retusálták, de ugyanilyen gyakori, hogy a két lap felől egymást kiegészítve igazították ki a szélt, és előfordul a két szélnek ellenkező lapról történt retusálása is, de mint korábban, most sem azokon a darabokon, ahol ez a megoldás már szerepelt.

Az örök kérdés, hogy az eszközkészítés mennyire kultúraspecifikus, mennyire határozza meg az elkészítendő tárgy funkciója és mennyire a nyersanyag. A fenti esetekben mindháromra láthatunk példát.

Egyértelműen funkcióspecifikus technológia figyelhető meg az ékeknél. Nem igaz ez ilyen egyértelműen a *magköveknél*. A bifaciális eszközökhöz hasonló kidolgozás túlzásnak tűnhet akkor, mikor a kidolgozott felületekre merőlegesen pengéket kívánnak leütni. Viszont tény, hogy az alaktalan és gyakran zárványos nyersanyagtömbön vagy éppen már másra használt darab töredékén ezen a módon elérhető az irányított leütéshez szükséges egyenletesen domború felület. Itt tehát egy máshol már bevált technika funkcionális és nyersanyag követelte adaptálásáról lehet szó.

A *levél alakú bifaciális eszközöknél* különböző korokban eltérő technikát figyelhetünk meg. A két oldalról és a két lapon történő vékonyítást, mely eleinte zezgugos, majd egyre inkább egyenes éllefutást eredményez, már az acheuli kultúra emberei is alkalmazták. Ugyancsak az egyenletes élkidolgozást használták, de már jóval finomabb kivitelben és szinte mindig nyomásos és nem pattintásos technikával a solutréi kultúrában, majd később a neolitikumban is. A váltakozó oldalról történő kidolgozás, többségében aszimmetrikus formával párosulva a miquocien sajátossága. A Kárpát-medencében a felső paleolitikus Szeleta kultúrában újra a kétoldali finom kidolgozású szimmetrikus levélhegyek jelennek meg.

A korláti anyag értelmezésénél feltétlenül figyelembe kell venni, hogy műhelytelep, ahol csak néhány eszköznél fordul elő végleges kidolgozás vagy éppen újretusálás. Még így is feltűnő az a darab (13.), ahol a felszín elsődleges megmunkálása ugyanazt a szokatlan átlós irányt mutatja, mint amit az ékeknél megfigyelhettünk. Az átlós irányú leütés több darabon is megfigyelhető, de sehol sem jelenik meg ilyen meghatározó formában. Érdekes, és feltehetően a nyersanyag nem koherens voltából következik, hogy az egyes gyártási szakaszok más-más eljárást, leütési sorrendet, él- és lappreferenciát mutatnak. Ugyancsak sajtóságos, hogy a legtöbb olyan darabnál, ahol az ember joggal feltételezne hegy, esetleg hegyes kaparó funkciót a forma alapján, a megmunkálás sokkal inkább utal az élekre, mintsem a hegy használatára.

A levél alakú eszközöknél egybevetettük a technológiai és formai jegyeket. Az összehasonlítás nem várt, meglepő csoportosulást eredményezett.

Szinte teljes azonosságot mutatott egyrészt a 7. és a 12., másrészt a 22. és 25. sz. kő. A két első lelet egymástól kis távolságra került elő, de az egyik egész, a másik töredékes. Az első párhoz kapcsolódik a 19. darab, bár itt figyelembe kell venni, hogy félkész eszközről van szó. Ugyancsak ide tartozónak tűnnek az egymással szorosabb hasonlóságot mutató 14. és 15. kövek, ahol az utóbbi szintén félkész termék. A két darab közül az egyik szórvány, tehát távolabb került elő, a másik azonban közel a legnagyobb azonosságot mutató párhoz. Lazábban kapcsolódik ide a félkész 26., a ránézésre hegynek tűnő 21., a 17. és a 9. darab. Közülük a 21. és 26. kövek egy másik műhelyfoltból kerültek elő.

A másik pár tagjainak technológiai hasonlósága meglepő, jóllehet közelebbi vizsgálattal egyértelművé válik, hogy mindkettő kaparó illetve kés funkciót láthatott el – már ha a retusálás valóban utal a funkcióra. Az egyik darab az első pár közelében került elő, a másik szórvány darab. Ide kapcsolódnak a 20. és a 24. darabok, jóllehet a második igencsak kezdeti állapotban maradt. Gyengébb a kapcsolódása a 16. és 23. daraboknak, melyek közül az első a keleti műhelyfoltból került elő.

A többi darab kapcsolódása gyenge, a megadott szempontok nem tűnnek elégségesnek.

Jóllehet, ebből a kevés szempontra és kevés eszközre épülő vizsgálatból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, az azonban egyértelműen kiderül, hogy technológiailag ugyan standard, de ez a standardizáció nem jelent sorozatgyártást. A darabok akár félkészek, akár kész eszközök, akár megújított darabok az egyedi igényeknek megfelelően, a nyersanyag adta követelményeket figyelembe véve készültek el. Az eszközkészítési fogások közül azt választották ki, ami az adott esetben a legmegfelelőbbnek tűnt.

A kőeszközyártás történetében a bifaciális eszközök az elsők között jelentek meg és az utolsók között tűntek el. Az alsó paleolitikumtól a bronzkorig előfordulnak, történeti anyagban az indiánoknál a 17. században még használták őket. Kérdés, hogy ebben a tág spektrumban hová helyezhetjük el a korláti bifaciálisokat. A legkorábbi bifaciális eszközök és levél alakú eszközök az Acheuléenben találhatók. A bifaciálisok többsége körben vékonyított, zezugos éllefutású darab. Akad köztük felül nem hegyes, hanem egyenes élű, ovális és igen durván kidolgozott vaskos szakóca. A levélhegyek között finom kidolgozású is akad. Több dolog is szól az ellen, hogy a korláti anyagot ezzel a kultúrával azonosítsuk. Az egyik, hogy mai tudásunk szerint ez a kultúrkör nem jutott el a Kárpát-medencébe. A másik, hogy az aszimmetrikus levélkaparók hiányoznak az acheuli kultúrában. A harmadik, hogy a többi korláti eszköznek igen kis százaléka illene bele egy alsó paleolitikus kultúra képébe.

A következő lehetőség a közép-európai micoquien lenne. Ennek magyarországi változatát, a Bábonyient Ringer Árpád írta le.¹² Ránézésre ez lenne az a paleolit ipar, amihez a legközelebb áll a korláti anyag. Mégis kétséges a kettő rokonsága, hiszen Korlátton hiányzik a bábonyira és a közép-európai micoquira jellemző azonos irányú változó oldalon történő megmunkálás, retusálás. A teljes kíséző ipar is ellentmond a középső paleolitikumba való besorolásnak.

12 Ringer Á., 1983.

Hasonló korú a Jankovichien ipar,¹³ melyet szintén a levélhegyek megléte jellemz. Ezt az ipart azonban egyértelműen kizárhatjuk a lehetőségek sorából, mivel erre a levallois technika mellett az a jellemző, hogy a levéleszközöket szilánkon állították elő.

Korban a következő megfontolásra érdemes ipar a Szeletai. Ennek magyarországi változatával ebben az esetben nem sokra megyünk, hiszen a Szeleta barlang felső rétegének anyagában a szépen kidolgozott vadászeszközök jelennek meg, a vadásztanya funkcióinak megfelelően.¹⁴ Ezek az eszközök sem formailag, sem kidolgozásban, sem a retusálás módjában és intenzitásában nem hasonlíthatók a korláti anyaghoz. Sokkal inkább tekinthető hasonlóknak a morva szeletai anyag. Mind a levéleszközök arányában, mind a kísérőipar tekintetében azonos vonásokat találtunk.¹⁵

Megemlíthetjük még a Hont-környéki lelőhelyeket, ahol szintén kerültek elő levéleszközök,¹⁶ ezek azonban sem formájukban, sem típusukban, sem kidolgozásukban nem jöhetnek számításba.

A levéleszközök következő megjelenési időszaka a neolitikum. Ebből a korszakból Magyarországon a kisméretű bifaciális kidolgozású levélhegyek ismeretesek. Sajnos a kutatás meglehetősen kevés figyelmet szánt az őskori lelőhelyeken előkerülő kőeszközökre, és az utóbbi tizenöt év kutatása sem pótolhatja a száz év munkája során megsemmisült adatokat. Ez még inkább igaz a bronzkorra. Rendkívül tanulságos a Polany Kolonie bánya- és műhelytelep feldolgozása,¹⁷ ahol a kutatástörténet ugyanúgy különböző korokba sorolta a leleteket a középső paleolitikumtól a mezolitikumig, mint a korláti anyagot. Végül az 1972-es ásatások tisztázták, hogy az egész bánya, a telep és a hozzá tartozó ipar a neolitikum végére, a bronzkor elejére tehető. A leletanyagában jócskán található bifaciális megmunkálású darab, melyek egy részét a szerző középső paleolit tipológiára támaszkodva írja le, hangsúlyozva, hogy csupán hasonlóságról van szó. Az eszközöket elsősorban baltának és sarlónak határozza meg. Hasonló, bifaciális kidolgozású eszközöket találhatunk egész Európában a neolitikum és a bronzkor időszakából Angliától a Fekete-tengerig.¹⁸

Végezmedényben két olyan időszak van, melynek anyagához hasonlítható a korláti leletanyag. Az egyik a morva szeletai ipar, a másik pedig feltehetőleg a bronzkor időszak.

A lelőhely teljes egészét tekintve hozzá kell tenni az eddigiekhez, hogy bármennyire is eltérő mélységben kerültek elő leletek (40 cm és 1,5 m között), a műhelyfoltok egyrétegűek, a mélységtérések a telep elhagyását követő földfelszíni változásokból adódnak. A bifaciális darabok szóródása megegyezik a többi leletanyag szórásával, úgy tűnik, hogy azzal szerves egészet alkot. A kísérő iparban a pengetechnika dominál, az eszközök közt az eseti retusált szilánkokat és a kaparókat leszámítva felső paleolit típusok dominálnak. Kerámia csak a műhelyfoltok feletti humuszból került elő, igen kis mennyiségű, köztük egészen friss darabok is. A műhelyek szintjében sem kerámia sem csont nem volt. Tüzelésre csak elszórt széndarabkák utaltak.

A korláti nyersanyag lokális jellegű, a környéken minden korszakban használták. A Miskolc-környéki lelőhelyeken, elsősorban az Avason egy-két darabról feltételezhető, hogy innen származik. A műhelyben talált, nem lokálisan gyűjtött anyag közül az obszi-

13 Gábori-Csánk V., 1983.

14 Simán K., 1990.

15 Jiri Svoboda et al. ed. 1994.

16 Gábori-Csánk V., 1983.

17 R. Schild-H. Królik, J. Moscibrodzka 1977.

18 Archaeologia Polona 1995.

dián közömbös, hiszen minden korszakban felhasználták és egyértelműen helyi nyersanyag. A pruti kovát a felső paleolitikumtól kezdve használták. Az üveges kvarcporfir inkább a paleolitikumra utal, hiszen a bábonyi és a szeletai iparoknak egyik kedvelt nyersanyaga. Későbbi korszakokban ritkán, elvétve fordul elő. Ugyancsak érdekesség, hogy feltehetően a dél-szlovákiai gravetti lelőhelyekre innen kerültek el a bifaciális eszközök, így pl. Kechnece és Kasovba is.

A fentiek alapján kettős kép alakul ki. Tipológiai alapon nem zárhatjuk ki, hogy a bifaciális eszközök és így az egész ipar a neolitikumra vagy még inkább a bronzkorra tehető. Ugyanakkor a nyersanyagszórás és az a tény, hogy kapcsolat tételezhető fel a szlovákiai gravetti iparok és a korláti terület között, a felső paleolitikumra utalnak. Ugyancsak a paleolitikum melletti érv, még ha nagyon közvetett is, hogy terepbejáráson a Ravaszlyuk-tető északi lejtőjén egy bébimamut fogtöredéke került elő. Paleolitikus datálás esetén újra csak a Morva-vidéken leírt szeletai kultúrára gondolhatunk.

Változatlanul kérdés, hogy valóban egy korszakban használták-e az igen nagy kiterjedésű műhelytelepet, vagy az erózió által újra és újra kitakart fennsík több korszakban is használatban volt? A földrajzi-rétegtani elemzés erre nem ad választ,¹⁹ és a terület betemetődése és a mai felszíni megjelenés kialakulási ideje nem feltétlenül azonos a műhely felhagyásának idejével.

Két figyelemre méltó jelenséget kell még megemlítenünk. Az egyik, hogy a magkőtechnika egyértelműen pengetechnológiára utal. Ugyanakkor sok eszköz készült szilánkon, ami egy műhelyben végül is nem meglepő. A szilánkokon és a pengéken gyakori a lágy ütő alkalmazásának nyoma, de viszonylag gyakran alkalmazták a nyomásos technikát is. Ez utóbbi a korai felső paleolitikumban Magyarországon még nem ismert.

A másik a nyersanyaghoz kapcsolódik. Két formában jelent meg a limnokvarcit a telepen. Az egyik egy viszonylag jó minőségű, kagylósan hasadó típus, ebből készültek az eszközök. A másik egy erősen erodálódott, aprózódott, kopott, patinás anyag, amely fagy- és hőhatásra alig reagál. Ebből az anyagból néhány ütőkövet, retusórt találtunk. De ugyanakkor ezen az anyagon megmunkálási nyomokat is találtunk, melyek erősen kopottak és patinával fedettek. Figyelembe véve azt a tényt, hogy a patinázódás üteme a telepen belül nem egyöntetű (patinás és friss felületű darabokat illesztettünk össze), ez nem korhatározó jelenség. Megfontolandó azonban, hogy előfordul patinát eltávolító retusálás és másodlagos felhasználási nyom is ilyen darabokon. Ez feltétlenül arra utal, hogy a telepet nem csak egy időszakban használták. Ez esetben a rövid ideig itt-tartózkodó emberek nyitva találták elődeik munkaterületeit és ugyanoda telepedtek le ők is. Arra azonban jelenleg nincs módszerünk, hogy a látszólag egyrétegű, igen nagy kiterjedésű, krioturbáció által meggyűrt, vízmosásokkal szabdalt, erózió által mosott területen a különböző időszakok leleteit elkülönítsük.

Így a korszakolás, az időrendi besorolás és az egyes csoportok termelékenységére vonatkozó kérdések egyelőre megválaszolatlanok maradnak.

19 Csorba P.–Simán K., 1993.

IRODALOM

Archaeologia Polona

1995 Vol. 33. Special Theme: Flint Mining

Csorba Péter–Simán Katalin

1993 Korlát-Ravaszyuk-tető régészeti lelőhely geomorfológiai és talajtani vizsgálata. *Mérnökgeológiai Szemle* 41. 91–11.

T. Dobosi Viola

1981 Őskori telepek Boldogkőváralja környékén. *Folia Arch.* XXXII. 7–34.

Gábori-Csánk Veronika

1983 La Grotte Remete „Felső” (Supérieur) et le „Szeletien de Transdanubie”. *AAH* 35. 249–285.

Hillebrand Jenő

1928 Über ein Atelier des „Proto-Campignien” auf dem Avasberg in Miskolc. *EuG* 5. 53–59.

Kadić Ottokár

1934 A jégkor embere Magyarországon. *FIÉ* XXX/1. 1–147.

Mihalik József

1897 A boldogkőváraljai neolithkori telepek. *Arch. Közl.* 20. 5–39.

1916 Az emberi művelődés korszakai. *Múzeumi és Közgyűteményi Értesítő* X. 41–53.

Patay Pál

1937 A korláti paleolitikok kérdéséhez. *ArchÉrt* L. 139–141.

Ringer Árpád

1983 Bábonyien. Eine mittelpaläolithische Blattwerkzeugindustrie in Nordostungarn. *Diss. Arch. Ser. II. No. 11.* Budapest

Romuald Schild–Halina Królik–Jadwiga Moscibrodzka

1977 Kopalnia krzemienia czekoladowego z przelomu neolitu i epoki brazu w Polanach Koloniach. Warszawa

Simán Katalin

1986 Limnic Quartzite Mines in Northeast Hungary. In *Papers for the 1st international conference on flint mining and lithic raw material identification in the Carpathian Basin.* *Sümege Papers* (ed. *K. T. Bíró*) 95–99.

1990 Considerations on the „Szeletian Unity”. *E.R.A.U.L.* No. 42. Liege, 189–198.

Jiří Svoboda et al. ed.

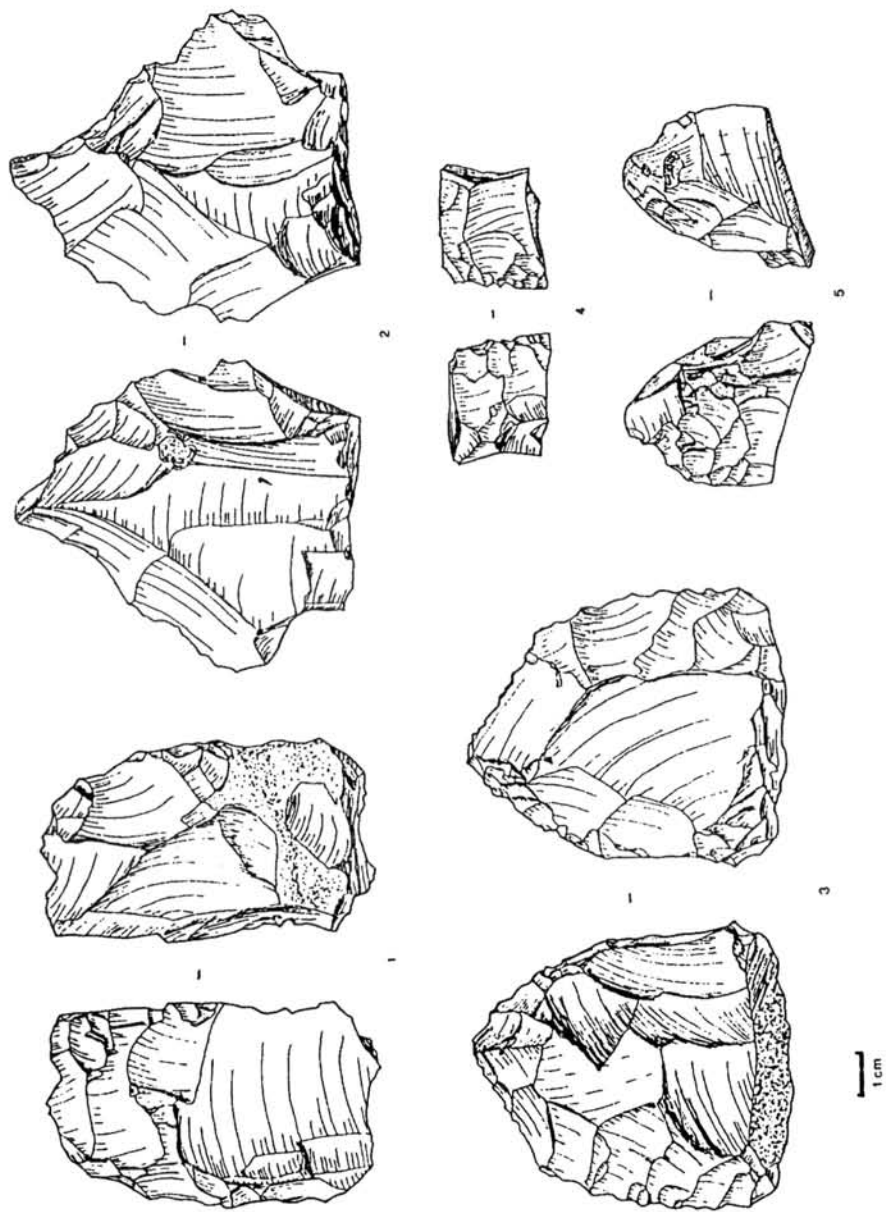
1994 *Paleolit Moravy a Slezska.* Brno

Vértes László

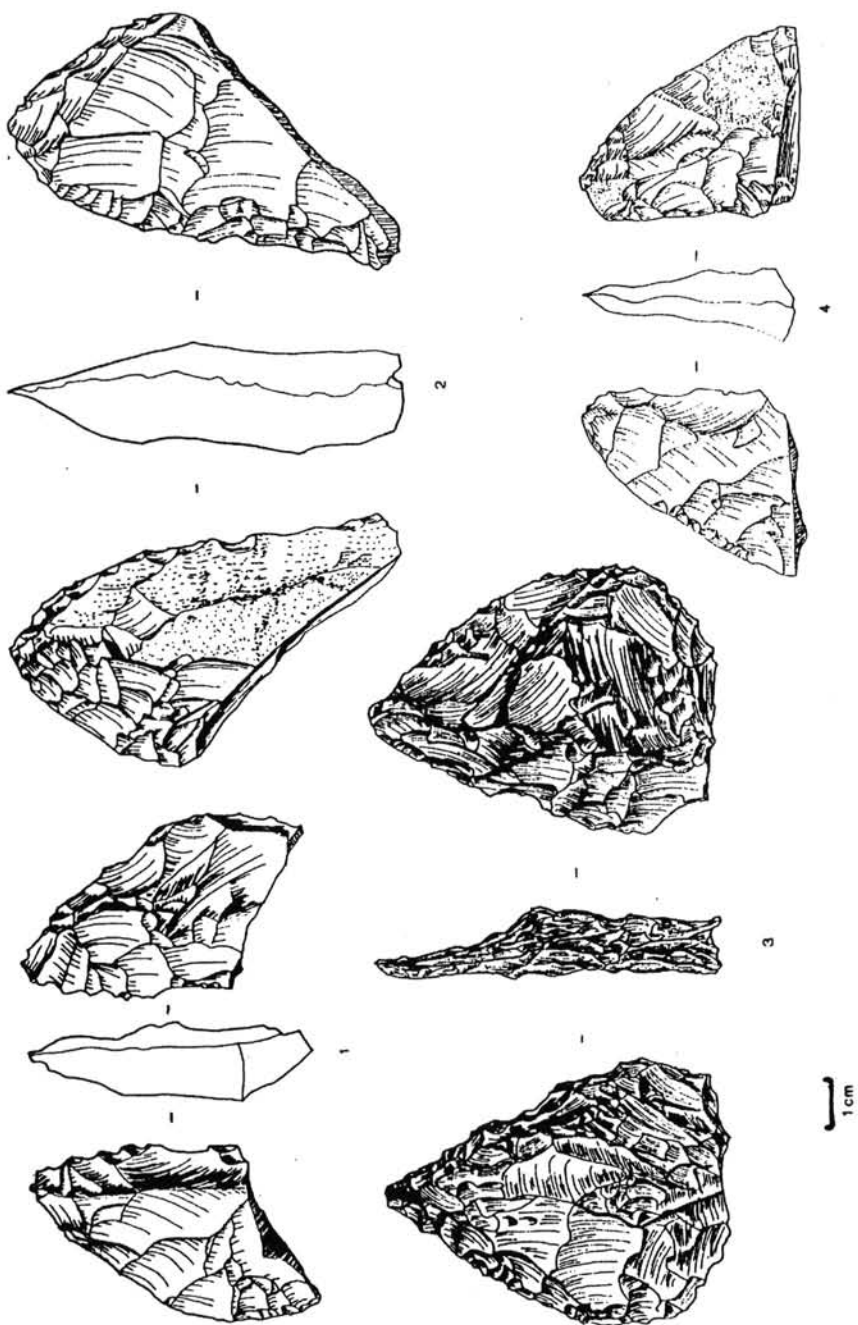
1960 Korlát – ásatási jelentés. *ArchÉrt* 232–233.

1962 Die Ausgrabungen der Altsteinzeitlichen Siedlung von Arka 1960–61. *Acta-ArchHung* 14. 143–157.

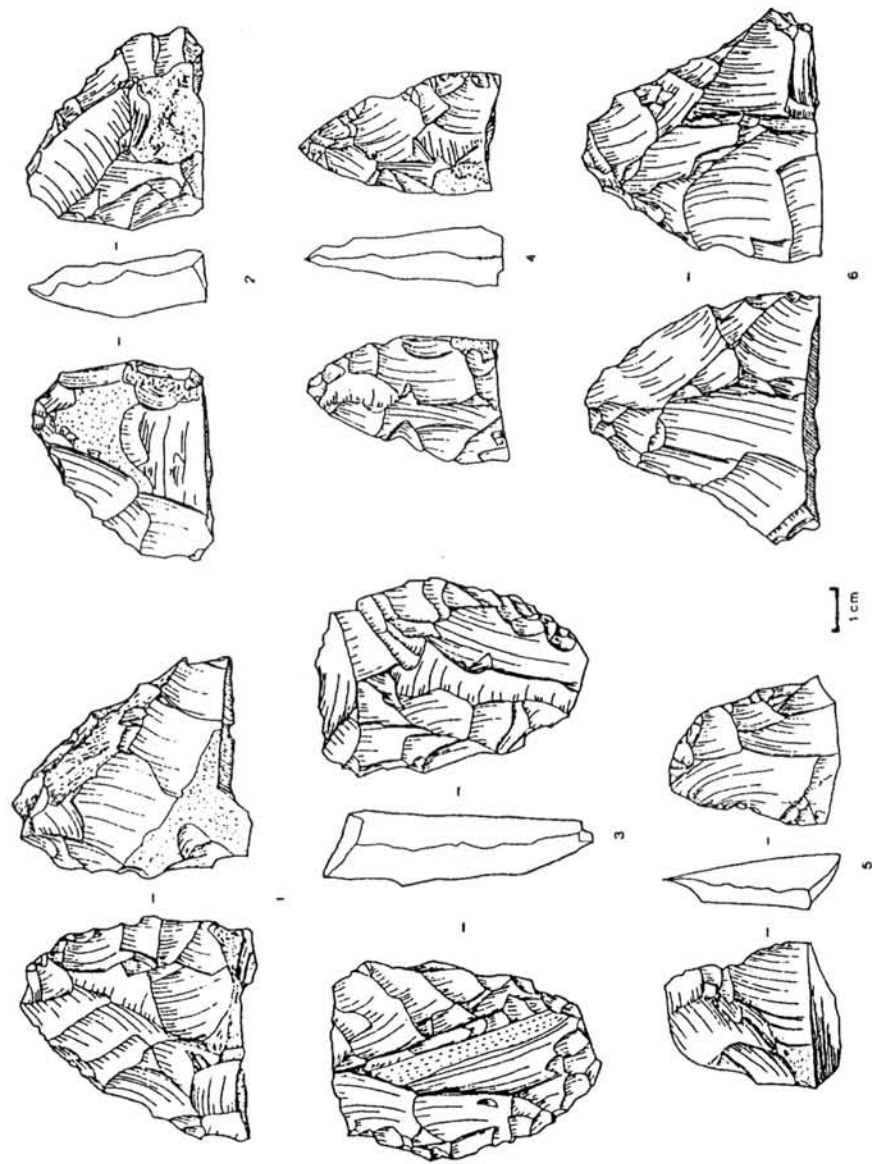
1965 Az őskor és az átmeneti kőkor emlékei Magyarországon. Budapest

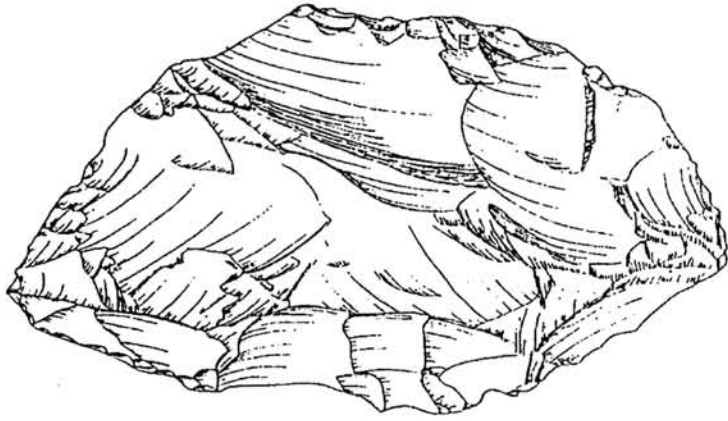
I. tábla

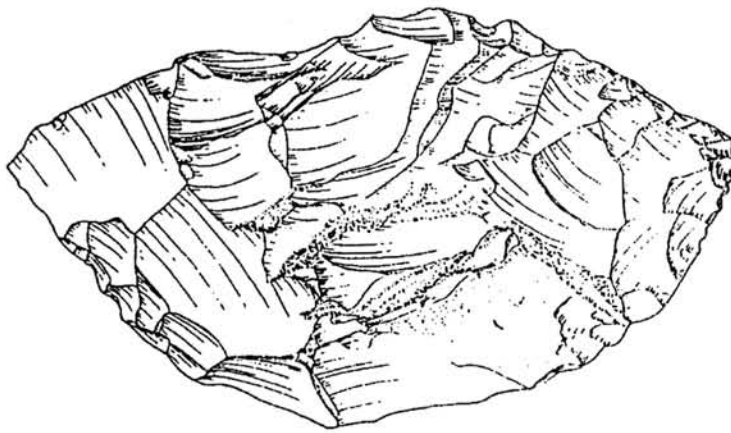
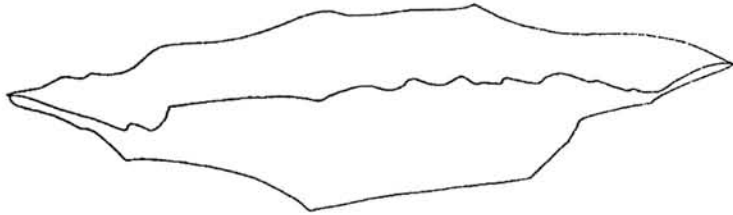
II. tábla

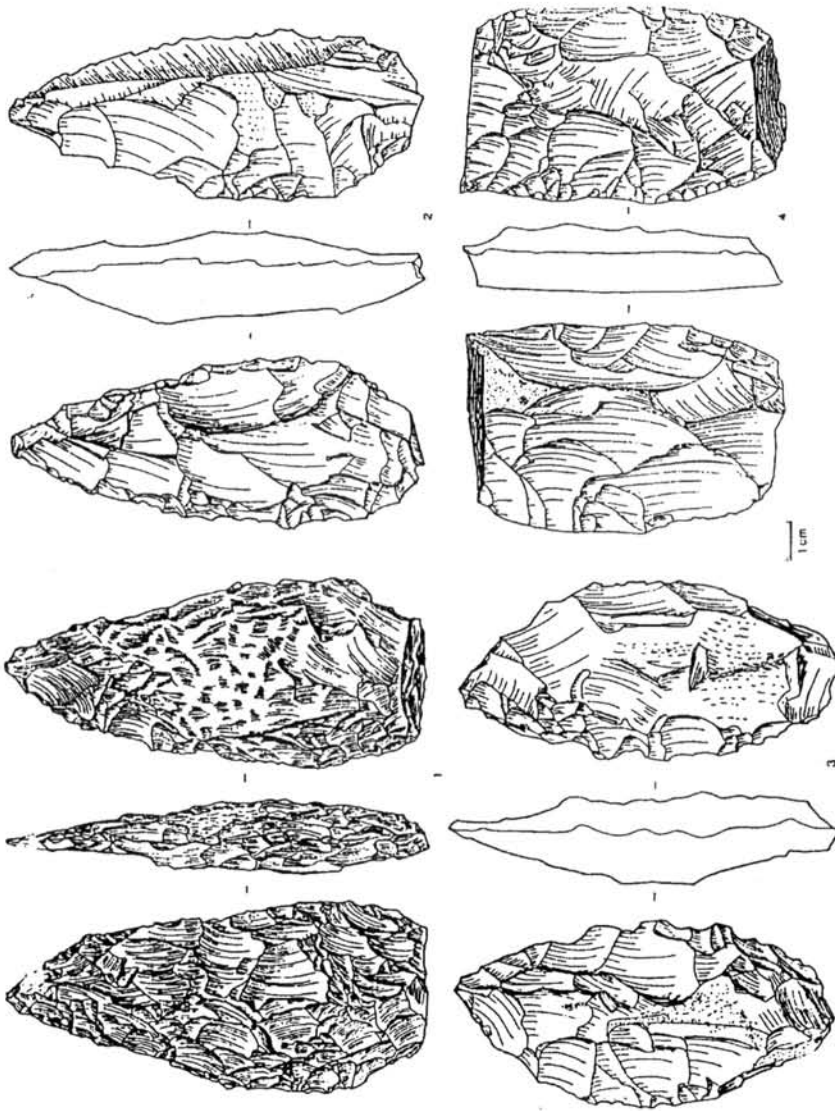
III. tábla

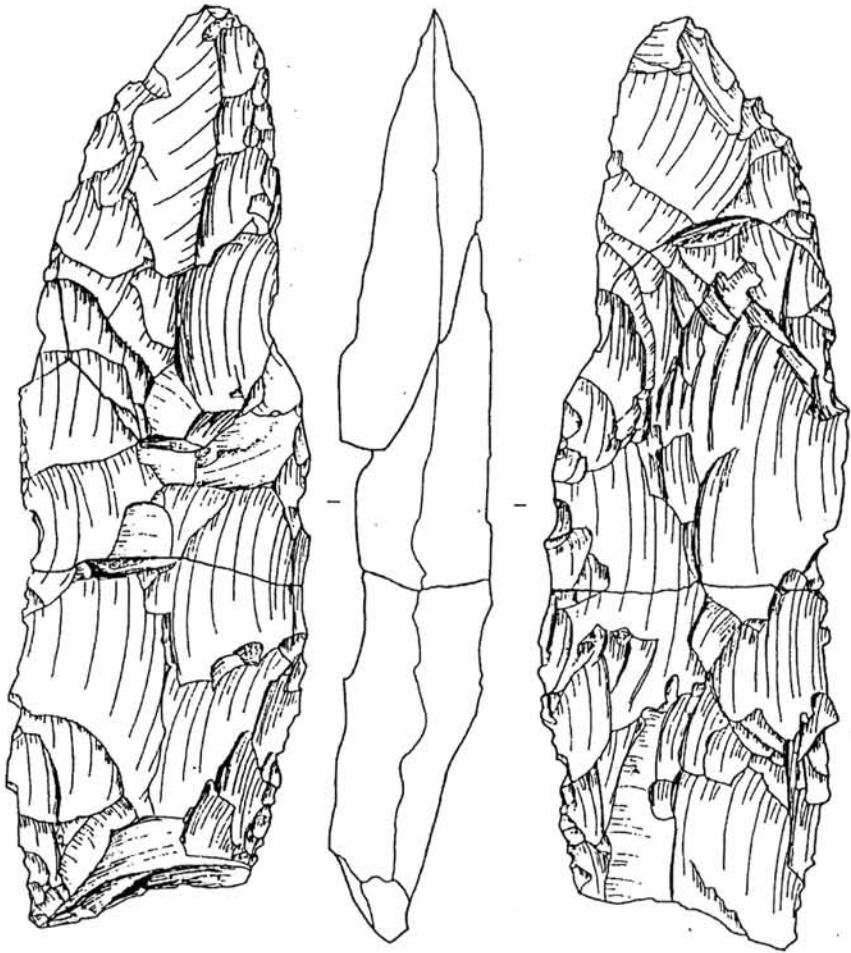
1 cm

IV. tábla

V. tábla

1 cm

VI. tábla

BIFACIAL IMPLEMENTS ON KORLÁT-RAVASZLYUK-TETŐ SITE

Korlát-Ravaszyuk-tető site (NE Hungary) has been known in the technical literature since the beginning of the century. Its cultural grouping and dating, however, has ever since been debated.

The hill is one in a series covered with a limnic quartzite bank at the western foothills of the Tokaj–Eperjes mountains. The repeated collections resulted a great number of finds containing naturally fragmented rock pieces, bifacially worked implements, flakes, blades, cores, upper palaeolithic type tools. The first excavations were conducted by L. Vértes and J. Korek in 1960. More recently, the fragment of a workshop site was excavated between 1983 and 1985, in 1992 and in 1994 by the author. Parallel to the excavation, the hill and the surroundings were also surveyed. We found traces of settlements from the Neolithic, probably the Copper Age, the Bronze Age, the Sarmatians and Árpadian Era.

The excavations unearthed fragments of three workshop areas. The recovered material seems to be identical with the one collected a few metres westward of it, also on the plateau of the Ravaszlyuk hill. The bulk of the chipped material consisted of flakes and waste. There is a relatively high ratio of blades and the majority of the cores are also blade cores. One fifth of the implements (92 pp) are retouched flakes and scrapers. The larger part of the tools are of upper palaeolithic character. A special group is composed of bifacially worked pieces.

Together with items collected west of the excavated area, 26 bifacial items have been collected. Two items are initial blade cores. Two pieces are similar to polished wedges, although they show no trace of polishing. Twenty-two pieces are asymmetrical scrapers and symmetrical leaf-shaped points or scrapers. The technical analysis of the bifacials exclude the possibility of their belonging to either the lower palaeolithic or the middle palaeolithic. They are also different from the Hungarian Szeletian (Szeleta cave upper layer) and the bifacials found so far in Gravettian sites. Only two possibilities remain, both of which rather plausible. One is the Szeletian described in Moravia. The demonstrated contact in raw materials between the two areas and typological and technical similarities support this cultural grouping. At the same time, there is also a striking similarity to Neolithic or rather to Early Bronze Age materials in Poland. We have, however, not found a single piece of pottery in the workshop level. Regrettably, there was no animal bone material either in the excavated area.

It is certain that the bifacial implements and the whole of the material belong together. At the same time, we cannot tell how long the limnic quartzite bank and the level of the bank stood open. We know that after the abandonment of the southern workshop area, crioturbation folded the soil. In the eastern area, a dike opened in north-south direction and the archaeological material was washed into it. In the western area, where the workshop was lying directly over the bank, the erosion of the rock continued. The question is, consequently, if there was really one period of workshop activity or several groups of various prehistorical periods used the same area, kept open by erosion. The material and data we have to date are not enough to solve this problem similarly to the problem of the cultural dating.

Katalin Simán